Edukacja Etyczna 17/2020 ISSN 2083-8972

Aldona Rumińska-Szalska
Badaczka niezależna
ORCID: 0000-0002-6078-8667
DOI 10.24917/20838972.17.13

Jakość życia seniorów w pedagogicznej odsłonie

> Spełniło się marzenie ludzi o długim życiu,
> celem stała się walka o jego jakość[1].

Starzenie jest nieuniknionym i nieuchronnym procesem wpisanym od zarania w ludzką naturę i prawidłowość biologiczną. O ile finalny etap starości łatwo jest określić, o tyle jej początek stanowi otwartą dyskusję naukowców w tym zakresie. Postęp nauki i techniki przyczynia się do pewnej dynamiki pojęcia starości w zakresie jej postrzegania w czasie. Mówi się często o **„**młodych emerytach" **„**kwitnących seniorach", czy **„wiecznych juniorach".**

Zmieniające się uwarunkowania demograficzne, szczególnie związane z prognozami wydłużającej się średniej wieku życia człowieka w skali globalnej, akceleracja i dynamizm przemian społeczno-ekonomiczno-kulturowych i politycznych rodzą nowe tendencje myślenia o człowieku, jego egzystencji i jakości życia.

Zagadnienie jakości życia człowieka leży w płaszczyźnie zainteresowań uczonych różnych dyscyplin naukowych. Problem ten zdaniem J. Bartoszka ma fundamentalne znaczenie etyczne i kulturowe zarówno dla społeczeństwa rozwiniętego, jak i rozwijającego się. Autor akcentuje, że pojęcie „jakości życia" wskazuje na jedno z najważniejszych celów współczesnych społeczeństw[2]. Cele te wyznaczają aksjologiczne kierunki praktycznych i teoretycznych refleksji podejmowanych także na płaszczyznach pozanaukowych. Warto pamiętać, że starzenie się oraz starość wraz z wszelkimi konsekwencjami, należy analizować i rozpatrywać szczególnie uwzględniając aspekt etyczny. Fakt ten dotyczy postrzegania człowieka w kategoriach osobowych, indywidualnych, z poszanowaniem jego godności, praw, odmienności i zmienności wynikającej z następstw związanych z procesem starzenia się.

1 Maria Susułowska, *Psychologia starzenia się i starości* (Warszawa: PWN, 1989), 6.

2 Jan Bartoszek, „Zagadnienie «wartości» i «jakości życia ludzkiego»." w *Wartość i jakość życia w ujęciu interdyscyplinarnym,* red. Jan Bartoszek (Tarnów: Biblas, 2015), 40–41.

Śledząc fachową literaturę, której podmiotem zainteresowań jest człowiek, można wnioskować o znacznym powodzeniu, a nawet karierze pojęcia jakości życia. Droga analiz wskazuje kalejdoskop określeń uznawanych za synonimy lub predyktory jakości życia, co należy uznać za podejście mało precyzyjne i fachowe. W wachlarzu określeń utożsamianych z pojęciem jakości życia autorzy wymieniają m.in: warunki bytu, sposób życia, styl życia[3], szczęście, stopień w jakim ludzie „cieszą się życiem", wyrażają „radość życia", dobrostan (well-being)[4], spełnienie[5], zdrowie[6], stopa życiowa, poziom życia[7], jakość istnienia[8], wartość życia[9], dobre życie[10] i samopoczucie[11]. Powyższe odniesienia świadczą o szerokim, niejednoznacznym i intuicyjnym charakterze pojęcia jakości życia.

Pedagogiczne teorie jakości życia osób starszych stanowią nieliczną reprezentację koncepcji na gruncie tej nauki, co wyzwala potrzebę zagospodarowania miejsca i czasu na zajęcie się wspomnianymi kwestiami. Wśród odsłony koncepcji pedagogicznych, można zauważyć wspólny nurt myślenia autorów, typowy dla trendów wypływających z założeń tej nauki. Dotyczy on przede wszystkim służebnego charakteru pedagogiki, jej permanentnej roli w całożyciowym procesie wychowania człowieka i jego transcedentalnych zachowań na każdym etapie rozwoju. J. Gnitecki zakłada, że przedmiotem pedagogiki jako refleksji naukowej nad człowiekiem i jego wychowaniem jest uchwycenie warunków umożli-

3 Romuald Kolman, *Jakość życia dla każdego. Podręcznik doskonalenia jakości życia swego i najbliższych* (Toruń: Mado, 2013), 14.

4 Halina Worach-Kardas, *Starość w cyklu życia* (Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 2015), 126, 136.

5 Maria Kowalska, Maria Kuchcińska, „Uwarunkowania aktywności bydgoskich seniorów Osiedla Leśnego w Bydgoszczy." w: *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, red. A. Baranowska et al. (Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2013), 169.

6 Bogusław Stelcer, „Jakość życia i integracja psychiczna." W: *Jakość życia w naukach medycznych,* red. L. Wołowicka Poznań: Dział Wydawnictw Uczelnianych Akademii Medycznej im. K. Marcinkiewicza w Poznaniu, 2001), 117.

7 Adam Zych, *Leksykon gerontologii* (Warszawa: Wyd. Żak, 2007), 79.

8 Adam Zych, *Słownik gerontologii społecznej* (Warszawa: Wyd. Żak, 2001), 93.

9 Mikołaj Majkowicz zwraca słuszną uwagę na błędne utożsamianie jakości życia z wartością życia, twierdząc, że życie zawsze stanowi wartość nieprzekraczalną i niepodlegającą relatywizacji. Por. Mikołaj Majkowicz, „Problemy i perspektywy oceny jakości życia. w chorobie nowotworowej (ujęcie krytyczne)." w: *Psychoonkologia,* red. K. de Walden-Gałuszko (Kraków: Biblioteka Psychiatrii Polskiej, 2000), 143.

10 Per Erik Lis, "On need and quality of life." w: *Concepts and measurement of quality of life in healthcare,* red. L. Nordenfelt, Philosophy and Medicine 47 (Berlin: Springer Science+Business Media, 1994), 68.

11 Siri Naess, "Does self-deception enhance the quality of life?" w: *Concepts and measurement of quality of life in healthcare,* red. L. Nordenfelt, Philosophy and Medicine 47 (Berlin: Springer Science+Business Media, 1994), 98.

wiających realizację sensu bycia człowiekiem[12]. To zadanie jest jednym z najtrudniejszych wyzwań stojących przed człowiekiem kreującym własną egzystencję.

Aspekt wyboru kierunku życia, wyznaczania celów życiowych i rozwoju własnego potencjału, szczególnie bliski jest pedagogice majeutycznej jako teoretycznej refleksji o wychowaniu i jakości życia, poprzez uczenie się „sztuki życia" drogą wyboru właściwego stylu życia[13]. A. Kamiński zwraca szczególną uwagę na znaczenie pedagogiki jako nauki o „wychowaniu osób wszelkich generacji wieku" poprzez wspieranie pomyślnego rozwoju psychofizycznego, społecznego i kulturalnego[14] w ramach koncepcji wychowania w starości[15]. Z kolei K. Uzar-Szcześniak w swojej personalistycznej koncepcji wychowania w perspektywie starości podkreśla naczelny cel wychowania, jakim jest afirmacja, urzeczywistnienie godności człowieka starszego poprzez m.in. konieczność odkrycia sensu i znaczenia starości[16], co związane jest z pedagogią wnętrza[17]. Takie podejście bliskie jest autorce pracy i będzie stanowić pedagogiczny grunt rozważań na temat poczucia jakości życia osób starszych.

Wśród teorii jakości życia w kontekście pedagogicznym wymienia się koncepcję B. Nawroczyńskiego[18], wskazującą na dwa fundamenty życia: świata wartości (jako ustalone normy), oraz możliwości i sposób jego realizacji (tego jak być powinno)[19]. Można wnioskować, że jakość życia dotyczy urzeczywistniania kreowanego świata cenionych wartości w kontekście powszechnie ustalonych norm.

Józef Maciuszek z kolei, przyjmując rozumienie jakości życia skoncentrowane na wartościach według typologii Maxa Schelera i ich hierarchii podkreśla, że „kategorię jakości życia wiążemy z możliwością realizacji własnych pragnień, osiągania satysfakcjonujących celów, czerpania

12 Janusz Gnitecki, "Eksplikacja pojęcia »przedmiot badań pedagogiki«." w: *Konceptualizacje przedmiotu badań pedagogiki*, red. K. Rubacha (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2008), 35–43.

13 Bogusława Jodłowska, „Jakość życia." w: *Jakość życia w niepełnosprawności…*, red. M. Flanczewska-Wolny (Gliwice–Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007), 66.

14 Aleksander Kamiński, „Pedagogika w służbie gerontologii." *Człowiek w Pracy i Osiedlu*, nr 4, (1975): 7.

15 Por. ibid., 15.

16 Katarzyna Uzar-Szcześniak, „Personalistyczna perspektywa starości i jej implikacje dla pedagogii osoby." *Forum Pedagogiczne* nr 2, (2015): 82, 145–147.

17 Katarzyna Uzar, *Wychowanie w perspektywie starości, personalistyczne podstawy geragogiki* (Lublin: KUL, 2011), 187.

18 por. Andrzej Gofron, „Zagadnienie »jakości życia« w koncepcji pedagogicznej Bogdana Nawroczyńskiego." w: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*, red. A. Bańka et al. (Poznań–Częstochowa: Gemin, 1994), 8.

19 Bogdan Nawroczyński, „Świat faktów i świat wartości jako czynniki wychowania moralnego." w: *Siły moralne wspólne wszystkim ludziom, ich źródła i rozwój przez wychowanie* (Bydgoszcz: Biblioteka Polska w Bydgoszczy, 1934), 88.

zadowolenia z życia”[20]. Takie rozumienie omawianego pojęcia w ujęciu pedagogicznym lokuje go w płaszczyźnie szeroko rozumianych i zmieniających aspiracji dążeniowych. Augustyn Bańka zwraca uwagę, że działalność opiekuńczo-wychowawcza, resocjalizacyjna i rewalidacyjna pedagogów bezpośrednio dotyczy troski o dobre samopoczucie człowieka niezależnie od jego wieku[21]. Takie myślenie autorów świadczy o zasadności i potrzebie podejmowania problematyki jakości życia na gruncie geragogicznym.

Zainteresowanie jakością życia w ujęciu pedagogicznym wyraźnie jest prezentowane przez Jadwigę Daszykowską, która zwraca uwagę, że przedmiotem pedagogiki jest człowiek kreujący siebie w układzie ze światem[22]. Autorka konstruuje koncepcję jakości życia opartą na idei humanizmu, zgodnie z którą człowiek może osiągnąć radość życia, wartość i wysoką jego jakość głównie poprzez doskonalenie, rozwój, autokreację oraz realizację aspiracji życiowych[23]. Idąc tokiem myślenia pedagogicznego, wskaźnikiem jakości życia będzie: satysfakcja z dobrego życia osiągana dzięki wartościom, zadowolenie życiowe oraz możliwość przejawiania i wykorzystywania zasobów indywidualnych, intelektualnych i twórczych[24]. U podstaw pedagogicznego wymiaru jakości życia leży „powołanie do rozwoju”[25]. Ten postulat szczególnie jest wyraźny w rozważaniach m.in.: E. Faure’a, autora Raportu Międzynarodowej Komisji do spraw Rozwoju Edukacji UNESCO (1972) w aspekcie permanentnej edukacji – „uczyć się, aby być”[26], P.B. Baltes’a[27] w kontekście teorii „całożyciowego rozwoju”[28], J. Łukasik w realizacji projektu samego siebie[29], T. Tomaszewskiego – tworzenia nowych możliwości i ich realizacji[30],

20 Józef Maciuszek, „Jakość życia a niewnikliwość ludzkiego cierpienia.” w: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia,* red. A. Bańka et al. (Poznań–Częstochowa: UAM–WSP, 1994), 63.

21 Augustyn Bańka et al., „Wprowadzenie.” w: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia,* red. A. Bańka et al. (Poznań–Częstochowa: UAM–WSP, 1994), 8.

22 Jadwiga Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej* (Kraków:Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007), 61–62.

23 Ibid., 62, 68.

24 Ibid., 62.

25 Por. Ibid., 62.

26 Edgar Faure, *Uczyć się, aby być* (Warszawa: PWN, 1975), 15.

27 Paul B. Baltes et al., “Life-span Developmental Psychology.” *Annual Review of Psychology*, 31, (1980): 65–110.

28 Anna Leszczyńska-Rejchert, *Człowiek starszy i jego wspomaganie* (Olsztyn: Wyd. UWM, Olsztyn 2010), 49.

29 Joanna Łukasik et al., „Refleksyjność emerytowanych nauczycieli…” w: *Rozwój nauczyciela od wczesnej do późnej dorosłości.,* red. Joanna Łukasik et al. (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2016), 361.

30 Tadeusz Tomaszewski, *Ślady i wzorce* (Warszawa:WSiP, 1984), 196.

A. Shippers[31], M. Jarymowicz[32] dokonywania właściwych wyborów, mających wpływ na osobisty rozwój, a także postulowanej przez wielu naukowców realizacji własnej potencjalności, również we wsparciu środowiska[33]. Rozwój stanowi więc wieloaspektowe i intencjonalne zadanie człowieka nakierowane na jego potencjał, ograniczenia w aspekcie życiowej realizacji. Tendencje myślenia autorów świadczą o ustawicznym charakterze rozwoju człowieka starszego jako kreatora własnej rzeczywistości, poprzez doświadczanie codzienności, mimo zauważalnych zmian inwolucyjnych drogą preferencji i dokonywania wyborów.

W kontekście pedagogicznych rozważań w duchu humanistycznym, ustalono własną definicję poczucia jakości życia osób starszych w ujęciu podmiotowym. Poczucie jakości życia człowieka jest refleksyjną oceną własnego życia wynikającą z wieloaspektowego funkcjonowania w kontekście możliwości realizacji i rozwoju, związaną z wyborem stylu życia oraz uwarunkowaniami socjodemograficznymi, zdrowotnymi i społecznymi. Powyższe ujęcie poczucia jakości życia w kontekście dokonywania wyborów czyni człowieka decydentem odpowiedzialnym za kształtowanie własnej egzystencji.

Badania nad jakością życia seniorów znajdują się w centrum powszechnego zainteresowania autorów polskich i zagranicznych. Dotyczą one różnych aspektów i problemów, w zależności od zainteresowań badaczy oraz reprezentowanej dziedziny nauki. Są one często prowadzone w warunkach instytucjonalnych (KS, UTW, DPS/DDPS, Poradniach Zdrowia, itp.) ze względu na lepszy dostęp do grupy respondentów. Andrzej Mielczarek zwraca uwagę, że badania nad jakością życia znajdują się na etapie szybkiego rozwoju myśli teoretycznej[34], na który zapewne wpływ ma dynamika przemian demograficzno społecznych w Polsce i na świecie.

Literatura przedmiotu ujawnia różnorodną klasyfikację prowadzonych badań w omawianym temacie. Przyjęta w niniejszym artykule typologia dotyczy m.in: wyznaczników obiektywnych i/lub subiektywnych (głównie socjodemograficznych) sytuacji życiowej, satysfakcji życiowej, pomyślnego starzenia się, w tym badań porównawczych,

31 Alice Shippers, "Quality of life in Disability Studies." *Medische Antro Pologie* 22 (2) (2010): 279.

32 Maria Jarymowicz, *Psychologiczne podstawy podmiotowości* (Warszawa: PWN, 2008), 10–11.

33 Anna Salamucha, „Pojęcie rozwoju człowieka w pedagogice." *Roczniki Nauk Społecznych*, t. XXVIII–XXIX, z. 2, (2000–2001): 162; Anna Bielańska, „Kreatywność – źródło w ogrodzie życia." *Psychoterapia* nr 4, (2006): 5–9; Barbara Z. Małecka, „Przestrzeń edukacyjna w życiu ludzi starszych..." w: *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, red. M. Dzięgielewska (Łódź: Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, 2000),133.

34 Andrzej Mielczarek, *Człowiek stary w domu pomocy społecznej z perspektywy polityki społecznej i pracy socjalnej* (Toruń:Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2010), 131.

zróżnicowanych miejscem zamieszkania (DDP/DDPS/DPS/UTW), relacji różnych uwarunkowań w aspekcie ogólnej lub/i dziedzinowej oceny jakości życia, analizy konkretnych komponentów jakości życia (sens życia, poczucie szczęścia, samorealizacja, potrzeby, koherencja, percepcja starości); badania specyficzne: szczególna grupa respondentów (osoby chore/hospitalizowane/niepełnosprawne, długowieczne – stulatkowie); specyfika charakteru badań (bilans życia a aspekt śmierci), badania porównawcze o charakterze międzynarodowym. Poniżej zostaną zaprezentowane wybrane analizy empiryczne, szczególnie związane z płaszczyzną refleksji pedagogicznej.

Istotnym komponentem poczucia jakości życia jest realizacja. Ciekawe informacje w tym zakresie uzyskała R. Woźniak-Konieczna w badaniach narracyjnych dotyczących samorealizacji[35]. Autorka wyodrębniła obszary aktywności seniorów sprzyjające realizacji m.in.: kontakt z przyrodą, rozwój poznawczy, relacje rodzinne, podróże, aktywność ruchowa, nauka języków obcych[36]. Informacje te kształtują płaszczyzny istotnych zachowań seniorów w ramach aktywnego stylu życia, które warto promować i rozwijać.

Znaczące z punktu widzenia pedagogiki i etyki są analizy dotyczące poziom bilansu życiowego i postaw wobec śmierci. P. Izdebski wskazuje, że im bardziej negatywny bilans życia, tym badany częściej koncentruje się nad własną śmiercią. Ponadto, im wyższe wykształcenie, tym niższy poziom akceptacji śmierci[37]. J. Deręgowska wykazała, że w miarę upływu lat seniorzy wykazują lęk wobec śmierci, bardziej cenią wartości duchowe i przyjmują ambiwalentne postawy wobec życia[38]. Informacje te są istotne dla pedagogów pracujących z osobami starszymi w zakresie kreowania poczucia sensu ich życia w aspekcie wartości ostatecznych. W zakresie percepcji starości optymistyczne są wyniki A. Błachnio[39] i A. Łukomskiej, która stwierdza, że aż 66% seniorów zaprzecza identyfikacji starości z samotnością uważając, że to czas przekazu wartości, doświadczeń (100%), refleksji (80%), odpoczynku

35 Renata Konieczna-Woźniak, „Starość czasem samorealizacji…" w: *Obiektywny i subiektywny wymiar starości*, red. E. Dubas (Łódź: WUŁ, 2016), 228–231.

36 Ibid., 228–229.

37 Paweł Izdebski et al., „Bilans życia i poczucie koherencji osób starszych w zależności od ich aktualnej sytuacji życiowej." *Gerontologia Polska*, t.13, nr 3, (2005): 155 i nast.

38 Justyna Deręgowska, „Seniorzy o życiu i jego jakości w perspektywie przemijania i nieuchronności śmierci…" *Gerontologia Polska*, t. 14 (2014): 169 i nast.

39 Aleksandra Błachnio, *Potencjał osób w starości Potencjał osób w starości. Poczucie jakości życia w procesie starzenia się* (Bydgoszcz: WUKW, 2019), 314 i nast, 343.

(94%), aktywności edukacyjnej (64%), radości (56%), realizacji marzeń (50%)[40].

Ważnym składnikiem poczucia jakości życia jest sens życia, będący podstawą afirmacji własnej egzystencji. Badania nad sensem życia w analizach K. Murawskiej wykazały, że 33% seniorów oceniło ten aspekt wysoko i bardzo wysoko, a ponad połowa przeciętnie. Pozytywną ocenę wyznacza: dobry stan zdrowia, aktywność, zainteresowania, religijność, opieka rodziny, negatywną z kolei wyższy wiek i słaby stan zdrowia[41]. P. Manachiewicz informuje o ogólnie wysokim poczuciu sensu życia badanych wzrastającym wraz z wiekiem (co wywołuje dyskusję z wynikami badań K. Murawskiej), powiązanym z religijnością szczególnie wśród mieszkańców wsi[42]. Sens życia jest także źródłem potrzeby rozmowy na jego temat[43]. Dane kreują pozytywny obraz współczesnego seniora wobec znaczenia życia, jego sensu oraz postaw wobec siebie i świata. N. Pikuła, z kolei w badaniach nad sensem życia wśród seniorów krakowskich i należących do Polonii Kanadyjskiej, donosi m.in., że przeszło połowa polskich seniorów posiada raczej satysfakcjonujący cel (Polonia – w ponad 30%), w 60% absolutnie rozumie znaczenie sensu życia, w stosunku do ponad 20% Polonii Kanadyjskiej). Negację, że życie nie ma celu przejawia ponad połowa polskich seniorów i ponad 20% seniorów kanadyjskich. Kanadyjscy seniorzy deklarują ogólnie wyraźną potrzebę poszukiwania sensu życia jego celu, znaczenia, czegoś co czyni je ważnym[44]. Wyniki należy rozpatrywać m.in. w kontekście zaplecza socjalno-bytowego w obydwu krajach, relacjami rodzinnymi, postrzeganiem swojej starości i stosunkiem do Boga. G.T. Reker stwierdził, że osoby starsze podobnie jak młode/w średnim wieku posiadają wyraźne cele życiowe, a w wyższym uznają życie jako spełnione, dające powody do sensu istnienia[45].

Do najważniejszych potrzeb seniorów powiązanych z ich poczuciem jakości życia należy: zdrowie, bezpieczeństwo osobiste, związki

40 Agnieszka Łukomska et al., „Seniorzy o swojej starości." *Gerontologia Polska*, t. 16, nr 1, (2008), 52 i nast.

41 Krystyna Murawska, „Poczucie sensu życia ludzi w starszym wieku." *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Psyche*, t. 235, nr 2, (1998), 61 i nast.

42 Paulina Manachiewicz, „Sens życia osób starszych – analiza empiryczna." *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, t. 29, nr 1 (2016): 56.

43 Norbert Pikuła et al., "Senior Citizens' Existential Needs and Education for the Meaning of Life." *Педагогика,* nr 6, (2018): 812.

44 Norbert Pikuła, *Poczucie sensu osób starszych* (Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2015), 98 i nast.

45 Gary T. Reker, "Meaning in life of young, middle-aged, and older adults..." *Personality and Individual Differences* 38, (2005): 79 i nast.

z ludźmi[46], więzi społeczne, refleksja, w tym nad sensem życia, potrzeby religijne, szczególnie u seniorów mieszkających w domu seniora[47], sytuacja materialna, aktywność (społeczno-religijna) oraz codzienne czynności przyjemnościowe[48]. Marta Cichocka wśród respondentów UTW dostrzega potrzeby typu biernościowego (wycofanie się, rezygnacja), które mogą rzutować na poczucie jakości życia, pomimo stosunkowo wysokiego poczucia satysfakcji życiowej mierzonej stosunkiem do siebie i innych)[49].

Ciekawe dane odnoszą się do zadowolenia z życia osób sędziwych (stulatków), którzy ze względu na wiek stanowią ogólnie rzadko spotykaną grupę respondentów zwłaszcza w Polsce. T. Frąckowiak stwierdził, że poczucie jakości życia tych seniorów plasuje się na poziomie dobrym. Najmniej korzystnie wypadła sfera podmiotowa (samostanowienie, autonomia), psychofizyczna i psychospołeczna. Zauważa się tendencję spadku jakości życia w miarę upływu lat[50]. Szwedzkie badania wykazały, że aż 84% stulatków oceniło wysoko swoje życie[51], z kolei 71% niemieckich seniorów obecnie czuje się szczęśliwymi[52]. Pomyślnie sytuacja kształtuje się także wśród włoskich stulecian, głównie w zakresie przystosowania i pozytywnego nastawienia do życia i stanu zdrowia[53]. Dane pochodzące z analiz porównawczych stulatków japońskich i amerykańskich, świadczą o lepszym zadowoleniu amerykańskich seniorów z relacji społecznych i komfortu psychicznego[54]. Przytoczone wyniki są pewnym potwierdzeniem, że nie zawsze wiek metrykalny stanowi główny predyktor poczucia jakości życia.

46 Anna Brzezińska et al., „Poczucie jakości życia w okresie dorosłości." w: *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, red. K. Appelt et al. (Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humanitora, 2002); por. Asghar Zaidi, *Well-being of Older People in Ageing Societies,* t. 30 (Wiedeń: Ashgate, 2008), 143–144.

47 Pikuła et al., *Senior Citizens' Existential Needs*, 805–816.

48 Jerzy Halicki, *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów* (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białym Stoku, 2010), 229 i nast.

49 Marta Cichocka, „Struktura potrzeb ludzi starszych…" *Przegląd Psychologiczny*, t. XXVI, nr 3 (1993): 646–653; M. Cichocka, „Psychologiczne problemy starzenia i starości." w: *Zaburzenia psychiczne wieku podeszłego,* red. S. Krzymiński (Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 1993): 258–262.

50 Tomasz Frąckowiak, „Poczucie jakości życia osób długowiecznych." *Psychologia Rozwojowa*, t. 17, nr 1 (2012): 107 i nast.

51 Sven Mårten Samuelsson et al., "The Swedish centenarian study a multidisciplinary study of five consecutive cohorts at the age of 100." *International Journal of Aging and Human Development*, 45(3) (1997): 223–253.

52 Daniela Jopp et al., "Adaptation in very od age: exploring the role of resources, beliefs, and attitudes for centenarians' happiness." *Psychology and Aging*, 21, (2006): 271.

53 Marirosa Dello Buono et al., "Quality of life and longevity: a study of centenarians." *Age and Ageing*, t. 27, nr 2, (1998): 207 i nast.

54 Takeshi Nakagawa et al., "Subjective well-being in centenarians: a comparison of Japan and the United States." *Aging & Mental Health*, t. 22, nr 10, (2018): 1313–1320.

Biorąc pod uwagę zadowolenie z poszczególnych dziedzin życia, seniorzy najbardziej usatysfakcjonowani są z relacji z najbliższymi – 92%, przyjaciół – 87%, najmniej z opieki zdrowotnej – 27% i uczestnictwa w kulturze – 27%[55].

Ogólnopolskie diagnozy społeczne GUS (2015) w zakresie subiektywnego dobrobytu informują, że najwięcej polskich seniorów przejawia zadowolenie z ilości czasu wolnego (85%), miejsca zamieszkania (80%) i relacji z ludźmi (79%). Poczucie optymizmu deklaruje połowa badanych, a poczucie sensu życia 56% seniorów. Dobre samopoczucie psychofizyczne wskazuje 38% respondentów, a 73% deklaruje ogólne zadowolenia z życia[56]. Potwierdza to dostrzeganą przez badaczy tendencję o średnim poziomie satysfakcji z życia, który jest typowy dla krajów rozwiniętych gospodarczo[57]. Według *Diagnozy społecznej 2015r.,* seniorzy wolę życia deklarują w 71% natomiast zadowolenie z życia deklaruje 53%, przy zachowaniu tendencji wzrostowej w wieku starszym[58]. Ukazując dane na tle państw UE, uzyskujemy średnią 6,5/10 (zadowolenie z życia) i 6,8/10 (poczucie szczęścia) plasując się na 15 miejscu. Najlepszy wynik w zadowoleniu z życia osiąga Dania (8,4) i Szwecja (8,3), co może w pewnym sensie odzwierciedlać satysfakcję życiową stulatków w tych krajach[59]. Większość analiz empirycznych potwierdza przeciętny, poziom odczuwanej satysfakcji życiowej seniorów[60], co świadczy o ogólnie zadowalającym obrazie sytuacji seniora przełomu XX/XXI w.

Przed pedagogami, gerontologami i innymi podmiotami współpracującymi z seniorami, stoi poważne zadanie przygotowywania ich do przekraczania kolejnych etapów rozwoju, z uwzględnieniem możliwości, trudności, potencjału i potrzeb. Wspieranie i motywowanie seniora do usensowniania swojej egzystencji drogą realizacji własnych pasji i zain-

55 Tomasz Zalega, *Segment osób w wieku 65+ w Polsce* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 2016), 174.

56 *GUS,* „Jakość życia osób starszych w Polsce." http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-osob-starszych-w-polsce,26,1.html [dostęp: 20.12.2018].

57 Aleksandra Błachnio, *Potencjał osób w starości Poczucie jakości życia w procesie starzenia się* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2019), 187, 342.

58 Janusz Czapiński et al., *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków* (Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2015), 208.

59 EQLS, https://www.eurofound.europa.eu/pl/data/european-quality-of-life-survey [dostęp: 20.12.2018].

60 Błachnio, *Potencjał osób w starości*, 342; Anna Mirczak, „Satysfakcja z życia starszych osób mieszkających w wybranych miejscowościach wiejskich województwa małopolskiego." *Piel. Zdr. Publ.* t.4 (2014), 223 i nast., 325; Krzysztof Mudyń et al., „Satysfakcja z życia u osób w wieku senioralnym a orientacje życiowe i deklarowane wartości." *Społeczeństwo i Rodzina*, t. 22, nr 1 (2010), 44.

teresowań jest rozwojowym wyzwaniem wpisującym się w jedną z najtrudniejszych sztuk życia: *Ars Senescendi*.

Bibliografia

Baltes, Paul B. Reese, Hayne W. Lipsitt, Lewis P. "Life-span Developmental Psychology." *Annual Review of Psychology*, 31, (1980).

Bańka, Augustyn. Derbis, Romuald. „Wprowadzenie." W: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia,* red. A. Bańka, R. Derbis. Poznań: UAM-Częstochowa: WSP, 1994.

Bartoszek, Jan. „Zagadnienie „wartości" i „jakości życia ludzkiego." W: *Wartość i jakość życia w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. J. Bartoszek. Tarnów: Biblas, 2015.

Bielańska, Anna. „Kreatywność – źródło w ogrodzie życia." *Psychoterapia* nr 4, (2006).

Błachnio, Aleksandra. *Potencjał osób w starości. Poczucie jakości życia w procesie starzenia się*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2019.

Brzezińska, Anna. Stolarska, Marta. Zielińska, Joanna. „Poczucie jakości życia w okresie dorosłości." W: *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, red. K. Appelt i J. Wojciechowska, Wydawnictwo Fundacji Humanitora, Poznań 2002.

Cichocka, Marta. „Psychologiczne problemy starzenia i starości." [w:] *Zaburzenia psychiczne wieku podeszłego*, red. S. Krzymiński. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 1993.

Cichocka, Marta. „Struktura potrzeb ludzi starszych." *Przegląd Psychologiczny*, t. XXVI, nr 3, (1993).

Czapiński, Janusz. Panek, Tomasz. *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2015.

Daszykowska, Jadwiga. *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007.

Dello Buono, Marirosa. Urciuoli, Ornella. De Leo, Diego. "Quality of life and longevity: a study of centenarians." *Age and Ageing*, t. 27, nr 2, (1998).

Deręgowska, Justyna. „Seniorzy o życiu i jego jakości w perspektywie przemijania i nieuchronności śmierci." *Gerontologia Polska*, t. 14, (2014).

Faure, Edgar. *Uczyć się, aby być*. Warszawa: PWN, 1975.

EQLS. https://www.eurofound.europa.eu/pl/data/european-quality-of-life-survey.

Frąckowiak, Tomasz. „Poczucie jakości życia osób długowiecznych." *Psychologia Rozwojowa* t. 17, nr 1 (2012).

Reker, Gary T. "Meaning in life of young, middle-aged, and older adults..." *Personality and Individual Differences* 38, (2005).

Gnitecki, Janusz. „Eksplikacja pojęcia «przedmiot badań pedagogiki»." W: *Konceptualizacje przedmiotu badań pedagogiki*, red. K. Rubacha. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2008.

Gofron, Andrzej. „Zagadnienie «jakości życia» w koncepcji pedagogicznej B. Nawroczyńskiego." W: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*, red. A. Bańka, R. Derbis. Poznań–Częstochowa: Gemin, 1994.

GUS. „Jakość życia osób starszych w Polsce." http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-osob-starszych-w-polsce,26,1.html.

Halicki, Jerzy. *Obrazy starości…*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białym Stoku, Białystok 2010.

Izdebski, Paweł. Polak, Anna. „Bilans życia i poczucie koherencji osób starszych w zależności od ich aktualnej sytuacji życiowej." *Gerontologia Polska*, t.13, nr 3, (2005).

Jarymowicz, Maria. *Psychologiczne podstawy podmiotowości*. Warszawa: PWN, 2008.

Jodłowska, Bogusława. „Jakość życia jako idea wychowania. O pedagogice, która na nowo integruje się z paideią." W: *Jakość życia w niepełnosprawności…*, red. M. Flanczewska-Wolny. Gliwice–Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2007.

Jopp, Daniela. Rott, Christoph. "Adaptation in very od age: exploring the role of resources, beliefs, and attitudes for centenarians' happiness." *Psychology and Aging*, 21, (2006).

Kamiński, Aleksander. „Pedagogika w służbie gerontologii." *Człowiek w Pracy i Osiedlu*, nr 4, (1975).

Kolman, Romuald. *Jakość życia dla każdego*. Toruń: Mado, 2013.

Konieczna-Woźniak, Renata. „Starość czasem samorealizacji…" W: *Obiektywny i subiektywny wymiar starości*, red. E. Dubas, M. Muszyński. Łódź: WUŁ, 2016.

Kowalska, Maria. Kuchcińska, Maria. „Uwarunkowania aktywności bydgoskich seniorów z Osiedla Leśnego w Bydgoszczy." W: *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*, red. A. Baranowska, E. Kościńska, K. M. Wasilewska-Ostrowska. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2013.

Anna Leszczyńska-Rejchert, *Człowiek starszy i jego wspomaganie*, Olsztyn: Wyd. UWM, 2010.

Lis, Per Erik. "On need and quality of life." W: *Concepts and measurement of quality of life in healthcare*, red. L. Nordenfelt, Philosophy and Medicine 47. Berlin: Springer Science+Business Media, 1994.

Łukasik, Joanna. Jagielska, Katarzyna. „Refleksyjność emerytowanych nauczycieli…" W: *Rozwój nauczyciela od wczesnej do późnej dorosłości*, red. J. Łukasik, N. G.Pikuła, K. Jagielska. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.

Łukomska, Agnieszka. Wachowska, Joanna. „Seniorzy o swojej starości." *Gerontologia Polska*, t. 16, nr 1, (2008).

Maciuszek, Józef. „Jakość życia a niewnikliwość ludzkiego cierpienia." W: *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia*, red. A. Bańka et al. Poznań–Częstochowa: UAM-WSP, 1994.

Manachiewicz, Paulina. „Sens życia osób starszych – analiza empiryczna." *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Lublin-Polonia, t. 29, nr 1, (2016).

Majkowicz, Mikołaj. „Problemy i perspektywy oceny jakości życia. w chorobie nowotworowej (ujęcie krytyczne)." W: *Psychoonkologia*, red. K. de Walden-Gałuszko. Kraków: Biblioteka Psychiatrii Polskiej, 2000.

Małecka, Barbara Z. „Przestrzeń edukacyjna w życiu ludzi starszych…" W: *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, red. M. Dzięgielewska. Łódź: Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, 2000.

Samuelsson, Sven Mårten. Alfredson, Betty Bauer. Hagberg, Bo et al. "The Swedish centenarian study a multidisciplinary study of five consecutive cohorts at the age of 100." *International Journal of Aging and Human Development*, 45(3) (1997).

Mielczarek, Andrzej. *Człowiek stary w domu pomocy społecznej z perspektywy polityki społecznej i pracy socjalnej.* Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010

Mirczak, Anna. „Satysfakcja z życia starszych osób mieszkających w wybranych miejscowościach wiejskich województwa małopolskiego." *Piel. Zdr. Publ.* t. 4 (2014).

Mudyń, Krzysztof. Weiss, Anna. „Satysfakcja z życia u osób w wieku senioralnym a orientacje życiowe i deklarowane wartości." *Społeczeństwo i Rodzina*, t. 22, nr 1, (2010).

Murawska, Krystyna. „Poczucie sensu życia ludzi w starszym wieku." *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Psyche*, t. 235, nr 2, (1998).

Naess, Siri. "Does self-deception enhance the quality of life?" W: *Concepts and measurement of quality of life in healthcare*, red. L. Nordenfelt. Berlin: Springer Science+Business Media, B.V, 1994.

Nakagawa, Takeshi. Cho, Jinmyoung. Gondo, Yasuyuki et al. "Subjective well-being in centenarians: a comparison of Japan and the United States." *Aging & Mental Health*, t. 22, nr 10, (2018).

Nawroczyński, Bogdan. „Świat faktów i świat wartości jako czynniki wychowania moralnego." W: *Siły moralne wspólne wszystkim ludziom, ich źródła i rozwój przez wychowanie.* Bydgoszcz: Biblioteka Polska w Bydgoszczy, 1934.

Pikuła, Norbert. *Poczucie sensu osób starszych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2015.

Pikuła, Norbert. Jagielska, Katarzyna. Łukasik, Joanna. "Senior Citizens' Existential Needs and Education for the Meaning of Life." *Педагогика*, nr 6, (2018).

Salamucha, Anna. „Pojęcie rozwoju człowieka w pedagogice." *Roczniki Nauk Społecznych,* tom XXVIII–XXIX, zeszyt 2 (2000–2001).

Schippers, Alice. "Quality of life in Disability Studies." *Medische Antro Pologie* 22 (2) (2010).

Stelcer, Bogusław. „Jakość życia i integracja psychiczna." W: Jakość życia w naukach medycznych, red. L. Wołowicka. Poznań: Dział Wydawnictw Uczelnianych Akademii Medycznej im. K. Marcinkiewicza w Poznaniu, 2001.

Susułowska, Maria. *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: PWN, 1989.

Tomaszewski, Tadeusz. *Ślady i wzorce*. Warszawa: WSiP, 1984.

Uzar, Katarzyna. *Wychowanie w perspektywie starości, personalistyczne podstawy geragogiki*. Lublin: KUL, 2011.

Uzar-Szcześniak, Katarzyna. „Personalistyczna perspektywa starości i jej implikacje dla pedagogii osoby." *Forum Pedagogiczne* nr 2, (2015).

Worach-Kardas, Halina. *Starość w cyklu życia*. Katowice: Śląsk, 2015.

Zaidi, Asghar. *Well-being of Older People in Ageing Societies*, t. 30, Wiedeń: Ashgate, 2008.

Zalega, Tomasz. *Segment osób w wieku 65+ w Polsce.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 2016.

Zych, Adam. *Leksykon gerontologii*. Warszawa: Żak, 2007.

Zych, Adam. *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa: Żak, 2001.

Jakość życia seniorów w pedagogicznej odsłonie

Abstrakt

W świetle współczesnych przemian społeczno-demograficznych oraz idei humanistycznych problematyka starzenia się i starości nabiera istotnego znaczenia. Każdy człowiek, w tym szczególnie osoba starsza, ze względu na konsekwencje procesu starzenia, powinien być traktowany w sposób podmiotowy. Pochylenie się nad poczuciem jakości życia osoby starszej, staje się piorytetowym zadaniem i wyzwaniem dla środowisk społecznych, w których egzystuje senior. Problem ten wydaje się być ciekawy, zwłaszcza z punktu widzenia pedagogiki w kontekście doskonalenia, rozwoju, autokreacji i realizacji. Badania nad jakością życia seniorów cieszą się powszechnym zainteresowaniem autorów polskich i zagranicznych. Wynikają one z gruntu reprezentowanej nauki przez badaczy oraz ich zainteresowań poznawczych. Analizy te powinny być aktualizowane i upowszechniane celem podwyższania sensu i jakości życia człowieka. Artykuł jest przeglądem wybranych koncepcji pedagogicznych na temat poczucia jakości życia osób starszych oraz prowadzonych badań w omawianym temacie.

Słowa kluczowe: starość, jakość życia, styl życia, sens życia, humanizm, gearagogika

Aldona Rumińska-Szalska, pedagog specjalny, nauczyciel dyplomowany w Szkole Podstawowej z Oddziałami Integracyjnymi nr 105 w Krakowie. Autorka publikacji i programów edukacyjno-wychowawczych z zakresu gerontologii, pedagogiki specjalnej, aksjologii, ekologii, filmoterapii, scenariuszy zajęć lekcyjnych i godzin wychowawczych realizowanych w klasie integracyjnej. Autorka i realizator wieloedycyjnego projektu senioralnego: „Aby senior brzmiało dumnie!" nagrodzonego na etapie wojewódzkim (tytuł: Małopolskiej Szkoły z Pasją – 2015), ogólnopolskim (Ambasador Miejsc, Projekt z Klasą – 2013, Wydarzenie Społeczne – Nestlé Polska *Winiary* – 2017). Zdobywczyni tytułu: Kreatywny Nauczyciel – 2015 na szczeblu małopolskim.

The quality of senior's life from a pedagogical perspective

Summary

In the light of contemporary socio-demographic changes and humanistic ideas, the issues of aging and old age gain noteworthy significance. Everyone, especially the elderly, should be treated subjectively due to the consequences of the aging process. Taking into account the sense of quality of life of an elderly person becomes a priority task and challenge for social environments in which the senior lives. This problem seems to be interesting, especially from the pedagogical point of view in the context of improvement, development, self-creation and accomplishment. Research on the quality of life of seniors is widely popular among Polish and foreign authors. It results from the thoroughly represented science by researchers and their cognitive interests. The results od those studies should be updated and disseminated to increase the meaning and quality of human life. The article is a review of selected pedagogical concepts regarding the sense of quality of life among elderly people and conducted research on the topic.

Key words: old age, quality of life, sense of life, lifestyle, humanism, geragogy

Aldona Rumińska-Szalska, qualified special educational needs teacher at Primary School with inclusive classes number 105 in Krakow. An Author of publications and educational programs in the field of gerontology, special needs education, axiology, ecology, film therapy, lesson and homeroom scenarios in the integration class. The author and the producer of the multi-edition senior project: "Make 'The Senior' sound proud!" awarded at the provincial (title: School with Passion of Lesser Poland – 2015) and nationwide stage (Ambassador of Places, Project with Class – 2013, Social Event – Nestlé Polska Winiary – 2017). Winner of the title: Creative Teacher – 2015 at the level of Lesser Poland.